

УДК 336.711.65

Щербина О.В.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту
ПВНЗ «Міжнародний університет фінансів»

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ НБУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Shcherbyna O.V.,
cand.sc.(econ), assistant professor of the
department of finance and credit
International University of Finance

FEATURES OF REFINANCING MECHANISM OF NBU AMID FINANCIAL INSTABILITY

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиріччя українські банки неодноразово відчували дефіцит ліквідності та платоспроможності. В такій ситуації вирішальною, безпосередньо для банків та опосередковано для їх клієнтів-позичальників, стала роль рефінансування НБУ. Нові виклики зовнішнього та внутрішнього середовища вимагають від НБУ застосування ефективної політики рефінансування, яка сприяла б попередженню кризових ситуацій та мінімізації негативних наслідків в умовах фінансової нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці дослідженню проблем рефінансування банківських установ приділялася особлива увага. Зокрема, аналізу інструментів рефінансування та вдосконаленню його механізмів присвячені праці С. Лобозинської, В. Міщенко, М. Савлука, А. Сомика, А. Шаповалова, О. Москвічової, О. Метлушко та ін. Сучасному стану рефінансування в Україні значну увагу приділяє економічний аналітик Д. Гриньків. Однак, фінансова нестабільність в банківській системі протягом останніх років спонукає по-новому розглядати рефінансування банків та стимулює до пошуків його ефективних інструментів та механізмів.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження прикладних аспектів використання операцій з рефінансування банків, ефективності політики рефінансування НБУ в умовах фінансової нестабільності та визначення шляхів подолання виявлених проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першопочатково політика рефінансування банківських установ центральним банком використовувалася виключно для впливу на стан грошово-кредитної сфери. З розвитком ринкових відносин, поряд з первинним призначенням, політика рефінансування активніше почала застосовуватися як інструмент надання фінансової допомоги банкам. Тобто центральні банки стали виконувати функцію банків, поступово перетворюючись в їх кредитора.

Нормативно-правова база щодо рефінансування НБУ банківських установ протягом всієї своєї історії становлення зазнала багатьох змін та виправлень і особливо в умовах кризи 2008-2009 рр., коли було видано близько 136 нормативних актів. Дуже часта та швидка зміна вимог для одержання кредитів рефінансування не давала змоги вітчизняним банкам своєчасно відреагувати на них і відповідно отримати підтримку своєї ліквідності. Крім того, недосконалість нормативно-правової бази дала поштовх до її неодноразового порушення як НБУ, так і банківськими установами. Тобто, під час розгортання попередньої банківської кризи 2008 р. НБУ не був методично готовий до рефінансування вітчизняних банків в таких складних умовах.

Остаточо процес рефінансування був сформований вже в період стабілізації роботи вітчизняних банків, що знайшло своє відображення в Постановах Правління НБУ № 259 «Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» від 30.04.2009 р., № 327 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 13.07.2010 р. та № 445 «Про затвердження Технічного порядку проведення операцій з надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України» від 30.09.2010 р., які є чинними і по сьогоднішній день із поточними змінами.

Москвічова О. С. наголошує, що великим не доопрацюванням у 2008-2009 рр. було відсутність контролю з боку НБУ за цільовим використанням кредитних коштів. За звичайних умов НБУ не повинен контролювати цільове використання таких кредитів, адже вони є інструментом тимчасової підтримки короткострокової ліквідності банків і не є джерелом кредитних ресурсів, проте в умовах кризи, за відсутності досконалої нормативно-правової бази та в умовах дефіциту грошових коштів подібний контроль є необхідним [2, с. 138]. І тільки у 2012 р., нарешті, було затверджено «Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства» № 346, згідно з яким використання коштів рефінансування відбувається під жорстким

контролем НБУ, з введенням обмежень за активними операціями та куратора в банк, який відслідковує цільове використання наданих кредитів.

Відсутність чіткої політики рефінансування та недоліки, які були допущені при рефінансуванні банків НБУ у 2008 р. призвели до значної проблемної заборгованості в кредитному портфелі НБУ, більша частина якої є до сих пір не погашеною. Крім того, не були сформовані на належному рівні резерви під кредитну заборгованість для мінімізації ризиків втрати від неповернених кредитів та ефективною програми щодо боротьби з проблемною заборгованістю [3].

Отже, як бачимо, НБУ не спромігся ефективно організувати регулювання, щоб не допустити, а потім не дати можливості розвитку кризових явищ у банківській системі. Але, досвід підтримки банківських установ в кризових умовах не був даремний, адже в кінці 2013 р., під час політичної кризи, яка не могла не торкнутись ще досить ослабленої банківської системи України, НБУ зреагував досить швидко та провів шість позачергових тендерів, з яких п'ять – з оголошенням розширеного переліку застави зі строком користування кредитом до 360 днів [7, с. 48].

Крім того, НБУ прийняв Постанову № 491 «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», якою було тимчасово скасовано обмеження щодо максимального обсягу наданих НБУ окремому банку кредитів рефінансування (крім кредиту овернайт) та коштів за операціями прямого РЕПО з 10.12.2013-1.03.2014 рр., Постанову № 502 «Про внесення зміни до постанови Правління Національного банку України від 19.06.2012 року № 248», якою також було тимчасово скасовано обмеження щодо кількості звернень банків за підтримкою ліквідності шляхом отримання кредитів овернайт з 06.12.2013-08.01.2014 рр.

На початку 2014 р. у ролі превентивного заходу НБУ прийняв Постанову № 48 «Про механізм оперативного підтримання ліквідності банків», яка по суті ухвалювала рішення посилити присутність на ринку ліквідності й працювати з усіма банками без винятку, щоб забезпечити рівний доступ всіх банків до інструментів рефінансування. Також було розроблено кілька нових інструментів для підтримки ліквідності банківських установ, у яких спостерігається вплив депозитів, а саме вперше проведений тендер під заставу державних паперів без обмеження за ставкою й за сумою. Таким чином НБУ прагнув зберегти ринок державних цінних паперів і підтримати банківську систему України. Крім того, в березні 2014 р. відкрито кредитні лінії, в забезпечення яких почали приймати кредитні пули, оскільки вільні ОВДП у розпорядженні банків, які можна надати в заставу, закінчувались.

За офіційними статистичними даними [4] НБУ у 2014 році порівняно з 2013 роком збільшив обсяг рефінансування банків у 3 рази – до 222,26 млрд. грн, у тому числі 115,6 млрд. грн кредитів, які надано терміном більш ніж 30 днів, обсяг операцій з мобілізації ресурсів з ринку збільшився в 5 разів – до 1,473 трлн грн. З наданих кредитів банки повернули 189,4 млрд. грн. Таким чином обсяг неповернених кредитів становив 32,8 млрд. грн, а загальна заборгованість за кредитами рефінансування банків перед НБУ за попередні роки становила 109 млрд. грн (77 млрд. грн із цієї суми були видані банкам у 2008-2010 рр.).

Не зважаючи на значні обсяги неповернених кредитів, НБУ прийняв у вересні 2014 р. безпрецедентне рішення: згідно з постановою Правління НБУ № 551 «Про зміни термінів погашення банками кредитів», банкам, які на дату прийняття постанови мали заборгованість за кредитами для підтримки ліквідності та для збереження ліквідності, було дозволено не повертати гроші у грудні (навіть кредити овернайт). Тобто, погашення кредитів рефінансування було переведено в ручний режим. Неформально регулятор прийняв рішення раз на три місяці переглядати терміни повернення рефінансування та приймати рішення про індивідуальні умови цього повернення. При цьому не визначено перелік банків, які підпадають під дію рішення НБУ, відсутні чіткі критерії повернення раніше виданих кредитів і вимог до використання нових позик від НБУ.

До позитивних зрушень стосовно прозорості механізму рефінансування слід віднести зміни до Закону України «Про Національний банк України», відповідно до яких з 27 січня 2015 р. НБУ починає оприлюднювати інформації про надані банкам кредити (на термін більш як 30 календарних днів) з обов'язковою вказівкою найменування банку, суми та виду кредиту, типу наданого забезпечення та дати відповідного рішення НБУ.

Відповідно до опублікованої на офіційному сайті щомісячної інформації регулятора [4], найбільшу суму кредитів надано банкам з державним капіталом: так найбільший обсяг було надано АТ «Ощадбанк» – 24,16 млрд. грн., АБ «Укргазбанк» займає шосте місце в загальному списку позичальників (6,21 млрд. грн), АТ «Укрексімбанк» – сьоме (5,12 млрд. грн). Як правило гроші держбанкам були потрібні, щоб фінансувати «Нафтогаз» та сформувати резерви через втрати банківських відділень в анексованому Криму. Наведені дані свідчать про те, що НБУ пішов прикладом подолання кризи 2008–2009 рр. США й усіма можливими діями підтримує державні банки, використовуючи власний інструментарій впливу для підтримки грошово-кредитного ринку України [6].

Серед приватних банків найбільші обсяги рефінансування від регулятора отримали: ПАТ КБ «ПриватБанк» (20,81 млрд. грн), АТ «Дельта Банк» (10,17 млрд. грн), ПАТ «КБ «Фінансова ініціатива» (8,36 млрд. грн) та ПАТ «ВіЕйБі Банк» (5,5 млрд. грн) [4].

При детальному аналізі даних НБУ (табл. 1) виявилось, що найбільші банки, які реально впливають на ринок і які зіткнулися, відповідно, з найбільшим в абсолютному значенні відтоком вкладів, отримали рефінансування в набагато менших обсягах, ніж реальні втрати вкладів.

Таблиця 1

Сума рефінансування НБУ на кожен гривню відтоку депозитів фізичних осіб найбільших банків України

Назва банку	Рефінансування за 2014 р., млрд. грн	Відтік вкладів за рік, млрд. грн	Сума рефінансування на кожен гривню відтоку депозитів фізичних осіб, грн.
Укрзагбанк	4,27	1,713	2,76
Ощадбанк	10,159	6,332	1,6
Хрещатик	0,874	0,632	1,38
Фінанси і кредит	1,65	1,685	0,98
Альфа-банк	3,055	3,361	0,91
Промінвестбанк	2,49	3,604	0,69
Дельта банк	8,507	12,801	0,66
Укрексімбанк	2,23	4,554	0,49
ПриватБанк	24,116	63,24	0,38
ПУМБ	1,557	4,536	0,34

Джерело: [5]

Приміром, ПАТ КБ «ПриватБанк» держава компенсувала тільки 38 копійок з кожної гривні відтоку вкладів, а ПАТ «ПУМБ» – 34 копійки. Стосовно державних банків, то АБ «Укрзагбанк» і АТ «Ощадбанк» було компенсовано більше, ніж забрали вкладники – у 2,76 і 1,6 разів відповідно.

Тобто, приватні банки для підтримки відповідних нормативів ліквідності та платоспроможності були вимушені здійснювати докапіталізацію, збільшувати додатковий капітал та згортати кредитні програми. Відповідно, на тлі відтоку депозитів, обмеженої ліквідності банків відбувається скорочення кредитування реальної економіки.

Зауважимо, що великі суми рефінансування в Україні у 2014 р. так само як і у 2008 р. були видані проблемним банкам: з 74 банків, які отримали гроші від НБУ, у 16-ть ввели тимчасову адміністрацію, що може слугувати критерієм неефективності політики рефінансування НБУ. Так, не зважаючи на те, що показники діяльності ПАТ «ВіЕйБі Банк» протягом 2014 р. знаходились на межі мінімально допустимих, а головний акціонер навіть не намагався вплинути на ситуацію, НБУ протягом року підтримав банк на 5,5 млрд. грн, що не вплинуло на покращення показників діяльності банку, а останню суму, в розмірі 1,2 млрд. грн, надано за місяць до введення тимчасової адміністрації. За місяць до визнання неплатоспроможним АТ «Імексбанк» йому було надано кредит на підтримання ліквідності в обсязі 300 млн. грн, а загальний обсяг рефінансування банку у 2014 р. склав 795 млн. грн. Стосовно ПАТ «Банк Камбіо», то незважаючи на те, що показник ліквідності банку у вересні 2014 р. вже становив майже 0%, замість 40% мінімально допустимих, регулятор надав установі 12 млн. грн, а загальний обсяг рефінансування за рік склав 428 млн. грн. Дещо схожа ситуація відбулася у ПАТ «КБ «Надра»: за 2014 рік зафіксовано більше 10 випадків невиконання нормативних показників, а за III квартал роботи банк відзвітував про рівень поточної ліквідності – 20,87% (при нормі не менше 40%), тим не менше, незважаючи на порушення положень та інструкцій щодо рефінансування, банк отримував необхідну підтримку протягом 2014 року в обсязі 3,3 млрд. грн.

В порівнянні із такими прикладами, слід вказати на ПАТ «Терра Банк» і ПАТ «КБ «Південкомбанк», в яких нагляд НБУ одразу помітив проблеми й оперативно прийняв рішення про виведення їх з ринку.

Підсумовуючи, можна сказати, що у діях НБУ вбачаються негативні прояви, такі як надання чисельних сум рефінансування банкам, фактично розуміючи про неможливість їх повернення. З іншого боку НБУ не можна звинуватити в бездіяльності або ж доведенні банків до неплатоспроможності. За думкою експертів, тактика НБУ свідчить про те, що з другої половини 2014 року політика рефінансування мала аполітичний характер [8]. Однак, вважаємо, що потрібно посилити банківський нагляд та контроль шляхом проведення детального аналізу роботи відповідних структурних підрозділів НБУ та відповідних кураторів, які були призначені у вищезазначені банки.

Отже, НБУ у 2013-2014 рр. повторив деякі помилки попереднього кризового періоду: рефінансування проводилося за непрозорими критеріями та надавалися банківським установам, які неспроможні його повернути. Кошти отримані від державного регулятора використовувалися не за призначенням: не для підтримки ліквідності, а для спекулятивних операцій на валютному ринку (деякі експерти припускають, що на спекуляцію з валютою за 2014 рік було використано близько 30% від суми рефінансування, тобто більше 66 млрд. грн. [6]).

На сьогоднішній день залишається необхідність розробки порядку рефінансування в умовах фінансової нестабільності та доопрацювання чинної нормативно-правової бази, яка б базувалась на основних принципах рефінансування банків, а також на умовах рівності, доступності та прозорості. Крім того порядок рефінансування повинен бути чітким, зрозумілим й оперативно реагувати на зміни грошово-кредитного ринку.

Для підвищення ефективності впливу рефінансування НБУ на банківську систему ми можемо запропонувати перебудувати структуру системи рефінансування, виділивши в ній три компонента: підсистема «гнучкого регулювання», що включає в себе інструменти регулювання короткострокової ліквідності; підсистема «антикриза», що складається з інструментів підтримки банківської ліквідності в умовах дестабілізації банківського сектора; підсистема «орієнтирів зростання», що представляє собою інструменти цільового призначення, призначені для стимулювання банків, які здійснюють кредитування пріоритетних галузей економіки, що потребують фінансової підтримки.

Підсистема «гнучкого регулювання» передбачає в собі переважне застосування механізмів регулювання короткострокової ліквідності за рахунок збільшення обсягів кредитів «овернайт», шляхом зниження відсоткової ставки до ринкового рівня міжбанківського ринку. Також доцільно активізувати надання надкоротких кредитів, які можуть бути необхідні для завершення міжбанківських платежів та розрахунків.

В кризовий час економіка потребує особливого ставлення насамперед тому, що криза це – фаза економічного циклу, під час якої відбувається різке порушення відтворювальних пропорцій, а економіка як ніколи потребує допомоги, особливо банківська сфера. Тому, ми вважаємо, підсистема «антикриза» є однією з головних механізмів регулювання економікою, головною ознакою якого є активна діяльність НБУ.

Підсистема «орієнтирів зростання» включає в себе інструменти цільового призначення, призначені для стимулювання банків, що здійснюють кредитування пріоритетних галузей економіки, які потребують фінансової підтримки. Цей механізм може бути застосований у різні періоди, та є інструментом довгострокового регулювання. До нього можна віднести: кредити на пільгових умовах; забезпечення урядом зобов'язань, які мають інвестиційний характер. Дана діяльність має бути спрямована на попередження кризових ситуацій та мінімізацію негативних наслідків у разі їх виникнення.

Така система побудови інструментів рефінансування може застосовуватися в різні періоди часу в залежності від політичного, економічного та соціального становища. При цьому застосовується одразу весь комплекс уже відомих механізмів рефінансування, але відповідно до підсистеми можуть змінюватися відсоткові ставки за інструментами, обмеження на міжбанківському ринку, строки надання позик, форми забезпечення кредитів та коло банків, які можуть отримувати ці кредити.

Також слід впроваджувати нові нестандартні схеми залучення фінансових ресурсів та методи підтримки ліквідності. Так, з метою зменшення навантаження на державний бюджет доцільно було б створити Стабілізаційний фонд рефінансування на кшталт німецького, наповнення якого було частково державним, а частково із залученням приватних інвесторів. Схожий механізм фінансування варто застосовувати і при пільговому кредитуванні. Для цього потрібно активізувати роботу серед глобальних інвесторів для подолання інформаційної асиметрії та підтримки інвестиційного іміджу України, а також підвищити рівень забезпеченості українських активів. На законодавчому рівні організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними та основні принципи такого партнерства на договірній основі, закріплені в ЗУ «Про державно-приватне партнерство». Також слід активізувати міжбанківське кредитування шляхом надання гарантій від НБУ щодо відшкодування частини ймовірних збитків. Насамперед мова йде про державні та системоутворюючі банки, які можуть отримати від НБУ відповідні гарантії відшкодування можливих збитків. У свою чергу вони мають взяти на себе певні зобов'язання щодо обсягів і ціни кредитних ресурсів, котрі можуть бути розмішені цими банками на міжбанківському ринку. Такий захід міг би певним чином зменшити емісійний вплив кредитів рефінансування на економіку та грошовий ринок, оскільки кредитування здійснювалось би не центральним банком, а під його гарантії банківськими установами [1, с. 116].

З огляду на те, що в сучасних умовах НБУ видає кредити рефінансування банкам, які активно інвестують в ОВДП, є можливість виникнення строкового дисбалансу, оскільки кредити рефінансування – це короткострокові кредити, а ОВДП – довгострокові. Тому, на нашу думку, потрібно удосконалити механізм довгострокового рефінансування банків шляхом активізацій операцій на відкритому ринку із купівлі-продажу державних цінних паперів, для чого слід розвивати фондовий ринок; активізувати надання стимулюючих кредитів, для чого слід обґрунтовано послабити адміністративні вимоги. Крім того, на сучасному етапі розвитку потребує перегляду принцип здійснення довгострокового рефінансування внаслідок залучення довгострокових пасивів. Так, за умови підвищення якості банківського нагляду цілком можливо направляти короткострокові ресурси на кредитування довгострокових проектів в економіці.

Висновки та подальші дослідження. Рефінансування є дієвою формою державного регулювання кредитних послуг в умовах фінансової нестабільності, проте НБУ в черговий раз не був

готовий до активної підтримки ліквідності банків на умовах рівності, доступності та прозорості. Ефективна політика рефінансування повинна бути спрямована на попередження кризових ситуацій та мінімізації негативних наслідків у разі їх виникнення. Потребує додаткового дослідження та доопрацювання чинна нормативно-правова база, механізми рефінансування за кожним окремим інструментом, особливості забезпечення повернення кредитів з рефінансування тощо. Подальші дослідження в цих сферах сприятимуть активізації кредитного ринку та досягненню макроекономічної стабільності в країні.

Література

1. Москвічова О.С. Концептуальні засади державного регулювання кредитних послуг України в умовах банківської кризи / Олена Сергіївна Москвічова // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 15. – С. 113-117.
2. Москвічова О.С. Політика рефінансування НБУ в посткризовий період / Олена Сергіївна Москвічова // Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: матеріали XX міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, 17-18 травня 2013 р. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 137-138.
3. Метлушко О.В. Модернізація операцій рефінансування банків як чинник стабілізації фінансово-кредитної сфери / О.В. Метлушко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка . – 2014. – Вип. 25. – С. 131-135.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Рейтинг банків за кількістю отриманого рефінансування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://censor.net.ua/>
6. Рефінансування – допоміжний інструмент чи деструктивний фактор економіки України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/refinansuvannya-dopomigniy-instrument-chy-destruktyvnyy-faktor-ekonomiky-ukrainy/>
7. Річний звіт НБУ за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Схему рефінансування треба змінювати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/shemu-refinansuvannya-treba-zminyuvaty>

References

1. Moskvichova, O.S. (2014), "Conceptual foundations of government regulation of credit services in Ukraine in terms of banking crisis", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15, pp. 113-117.
2. Moskvichova, O.S. (2013), "Refinancing politics of NBU in the post-crisis period", *Aktualni problemy funktsionuvannya hospodars'koyi systemy Ukrainy: materialy XX mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh* [Recent problems in the functioning of the economic system Ukraine. Conference proceedings of the International conference], (Lviv, 17-18 May 2013), National university of the name of Ivan Franka, Ukraine, pp. 137-138.
3. Metlushko, O.V. (2014), "Modernization of refinancing operations of banks as a factor of stabilization the financial and credit sector", *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii: Ekonomika*, issue 25, pp. 131-135.
4. The official site of the National Bank of Ukraine (2015), available at: <http://bank.gov.ua>.
5. Official site of agency of news is Censor.net (2015), "Banks rating on the number of refinancing", available at: <http://censor.net.ua>.
6. Official site of Public Organization is Public Audit (2015), "Refinancing – auxiliary tools or destructive factor in the economy of Ukraine?", available at: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/refinansuvannya-dopomigniy-instrument-chy-destruktyvnyy-faktor-ekonomiky-ukrainy>.
7. Official site of the National bank of Ukraine (2013), "Annual Report of the National Bank of Ukraine by 2013", available at: <http://bank.gov.ua>.
8. Official site of newspaper Day.kiev.ua (2015), "Refinancing scheme should be changed", available at: <http://day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/shemu-refinansuvannya-treba-zminyuvaty>.